

Zbigniew Paszkowski

MIASTO IDEALNE

W PERSPEKTYWIE EUROPEJSKIEJ
I JEGO ZWIĄZKI Z URBANISTYKĄ
WSPÓŁCZESNĄ

universitas

MIASTO IDEALNE

Zbigniew Paszkowski

MIASTO IDEALNE

W PERSPEKTYWIE EUROPEJSKIEJ
I JEGO ZWIĄZKI Z URBANISTYKĄ
WSPÓŁCZESNĄ

Kraków

Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2010-2011
jako projekt badawczy nr N N527 107738

© Copyright by Zbigniew Paszkowski and Towarzystwo Autorów
i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 2011

ISBN 97883-242-1543-0

TAIWPN UNIVERSITAS

Recenzenci

prof. dr hab. inż. arch. Andrzej Basista

prof. dr hab. inż. arch. Jacek Gyurkovich

Opracowanie redakcyjne

Edyta Podolska-Frej

Projekt okładki i stron tytułowych

Sepielak

Na okładce wykorzystano ilustrację „Miasto idealne”,
wykonaną przez Olgę i Mikołaja Paszkowskich

---

www.universitas.com.pl

TREŚĆ

OD AUTORA	7	Regularność formy miasta	82
WPROWADZENIE	9	Osie miasta jako elementy krystalizujące plan	88
Stan badań	11	Dominanty w przestrzeni miasta	93
Definicje podstawowe miasta	14	Krawędzie przestrzeni zurbanizowanej	100
Interpretacja pojęcia „miasto idealne”	17	Wielkość miasta idealnego	103
FILOZOFIA MIASTA IDEALNEGO	25	Geometria miast idealnych	107
Ontologia miasta idealnego	26	Miasto spiralne	110
Filozofia a urbanistyka	30	Miasto dynamiczne	111
Ideologia w urbanistyce	31	MIASTO O GEOMETRII ORTOGONALNEJ	112
Kult religijny a kształt miasta idealnego	33	MIASTA O GEOMETRII LINIOWEJ (PASMOWEJ)	120
Transformacja ustrojowa a przestrzeń urbanistyczna	37	KOMPOZYCJA KRAJOBRAZOWA MIASTA	133
Planowanie wieloprzestrzenne a demokracja	39	IDEALIZM URBANISTYKI	143
Doktryna urbanistyczna	40	UTOPOLIS	148
Doktrynalny pluralizm	43	Kanon Platona	150
Archetypy osadnictwa miejskiego	45	Utopia Morusa	152
Geneza miasta planowanego	48	Miasto Słońca	153
KOMPOZYCJA MIASTA IDEALNEGO	51	Christianopolis	156
Rola formy w kompozycji miasta	52	Claude Nicolas Ledoux	158
Miasto jako dzieło sztuki	55	New Lanark	161
Wymiar przestrzenny i czasowy kompozycji urbanistycznej	56	Victoria	161
Analiza kompozycji miasta	58	Hygeia	163
Skala ludzka miasta	64	Icaria	163
Kompozycja złożoności miasta	69	Happy Colony	164
Miasto piękne	70	Utopie systemowej urbanistyki	165
Kraków	74	Szklane domy	167
Kształt miasta	80	Utopijna urbanistyka końca XX w.	168
Centrum układu miejskiego	81	Współczesny utopijny urbanizm	168

Utopie nadwodne	174	EUROPOLIS	234
Nowy utopizm	177	Geneza współczesnego Europolis	235
SOCJOPOLIS – IDEALNE MIASTO		Model miasta europejskiego	240
PROSPOŁĘCZNE	179	NEOPOLIS	242
Urbanistyka społeczna	180	Kryzys planowania	243
Prospołeczny charakter idei miasta ogrodu	181	Nowe strategie urbanistyczne	244
Socjalistyczne „miasta idealne” w obszarze		Hafencity	247
bloku sowieckiego	182	METROPOLIS	249
Miasto posocjalistyczne w Polsce –		Delimitacja obszarów metropolitalnych	252
próba oceny	183	Miasta klasy światowej	254
Prospołeczne miasta polderów	188	Wzrost demograficzny a urbanizacja	254
EKOPOLIS – IDEALNE MIASTO		Światowe projekty nowych miast	256
ZRÓWNOWAŻONE	196	Funkcjonalizm globalny	258
Idea miasta zrównoważonego	197	Miasta wypoczynkowe	258
Deglomeracja i Broadacre City	199	Miasto Dubaj (ZEA) – idealizm współczesnej	
Idea krwiobiegu	200	metropolii	260
Idea miasta organicznego	203		
Nowy urbanizm	206		
Zasady nowego urbanizmu	207	PODSUMOWANIE	273
Seaside, Floryda – pierwsze doświadczenia		Zakończenie	279
nowego urbanizmu	212	DEFINICJE	281
Celebration, Floryda	213	BIBLIOGRAFIA	285
Poundbury, Anglia	213	WYKAZ ŹRÓDEŁ	301
Nowe koncepcje miast ekologicznych	218	INDEKS NAZWISK	305
Masdar	218	SUMMARY	311
RETROPOLIS	223		
Odbudowa miast	224		
Wartość dziedzictwa	228		

OD AUTORA

Wszystkim, którzy sprzyjali powstaniu tej książki – chciałbym złożyć najserdeczniejsze podziękowania. Dziękuję prof. Krzysztofowi Pawłowskiemu i dr inż. arch. Joannie Arlet za cenne uwagi, dr inż. arch. Izabeli Kozłowskiej za pomoc przy pozyskiwaniu praw autorskich do ilustracji zamieszczonych w tej publikacji, koleżankom i kolegom z firmy Urbicon Spółka z o.o., jak również studentom WBiA ZUT, za współpracę przy opracowaniu graficznym ilustracji. Dziękuję również wszystkim właścicielom praw autorskich, którzy zgodzili się udostępnić swoje ilustracje w tej książce. Szczególnie dziękuję mojej Żonie Barbarze Paszkowskiej, której cierpliwość i wytrwałość przyczyniły się do opracowania tej publikacji.

Wprowadzenie

Plan jest generatorem. Bez planu masz brak porządku i samowolę. Plan posiada w sobie istotę doznania. Wielkie problemy jutra, podyktowane przez potrzeby zbiorowe, stawiają pytanie o „plan” w nowej formie. Współczesne życie wymaga i oczekuje nowego rodzaju planu zarówno dla domu, jak i dla miasta.

Le Corbusier¹

Idealne miasto, jako cel i forma organizacji przestrzeni wspólnego zamieszkiwania, pojawia się w literaturze filozoficznej, urbanistycznej i popularnej od wielu pokoleń. Miasto idealne było zawsze odległe od realności większości miast, jakie pojawiały się na przestrzeni historii. Próba znalezienia panaceum na uciążliwość środowiska miejskiego to jeden z podstawowych powodów, dla których myśl teoretyczna podążała w kierunku miasta idealnego. Charakter problemów, jakim musiały sprostać miasta, skala ich oddziaływania na mieszkańców, formę urbanizacji, kształt i wielkość organizmów miejskich, zmieniały się wraz z upływem czasu. Każda epoka wytwarzała pewien model miasta idealnego, niedoścignętego wzorca, idei wspólnego zamieszkiwania. Idee te były wprowadzane w życie z różnym skutkiem. Niektóre realizacje miast idealnych ulegały transformacji lub degradacji, były korygowane lub całkowicie zmieniane. Arbitralnie realizowana idea miasta, swego rodzaju *Gesamtkunstwerku*, rzadko odpowiadała złożonej rzeczywistości miasta i oczekiwaniom zamieszkujących go zbiorowości. Idea w konfrontacji z Rzeczywistością stawiała się niejednokrotnie swoją własną karykaturą. Czynnikiem sprawczym zmian urbanistycznych były najczęściej stosunki społeczne i polityka. One wyznaczały kierunki przekształceń przestrzeni, one powoływały do życia nowe struktury lub doprowadzały do ruiny istniejące ukształtowanie przestrzeni. W każdym jednak przypadku zapisem idei miasta był i jest jego plan. Jest sprawą fascynującą odkrywanie ideowych warstw miasta ukrytych, a może zaklętych w ich geometrii, układach przestrzennych i meandrach historii rozwoju urbanistycznego.

Na temat miast przyszłości wypowiadają się architekci, urbaniści, w tym największe postaci współczesnej nauki na całym świecie. Powstają koncepcje metropolizacji miast, jako formy urbanistycznej odpowiadającej na wyzwania przyszłości. Inni próbują znaleźć formę miasta przyszłości w ucieczce w kierunku małomiasteczkowości, deglomeracji². Opracowywane są manifesty, karty urbanistyczne i projekty teoretyczne, które stawiają sobie za główny cel dążenie do idealizacji miasta.

Urbanistyka jest tą dziedziną sztuki, która może w istotny sposób determinować życie człowieka. Należy mieć na uwadze, że jako sztuka kształtowania przestrzeni, a także jako dziedzina nauki nie powinna w swych kreacjach i badaniach ograniczać się wyłącznie do problemów kompozycyjno-estetycznych, czy też wyłącznie do spraw społecznych lub ekonomicznych. W procesie cywilizacyjnego rozwoju pojawiają się bowiem wciąż nowe konteksty i odniesienia, które składają się na złożony z wielu różnych elementów całościowy obraz zmieniającej się rzeczywistości i nowo powstających potrzeb ludzkich³.

Historia rozwoju idei urbanistycznych pokazuje istotne rozbieżności pomiędzy teoretycznymi założeniami a ich realizacją. Perspektywa historyczna pozwala osądzić, czy realizacja idei, niekiedy utopijnych, była działaniem prawidłowym, a powstałe w wyniku tych działań struktury miast były wystarczająco trwałe i elastyczne, by sprostać dziejowym przemianom. Przemiany w strukturach urbanistycznych następują w wyniku historycznych wydarzeń lub procesów cywilizacyjnych, takich jak:

- potrzeby społeczne,
- rozwój kultury,
- zmiany roli i funkcji miasta,
- procesy naturalnej degradacji,
- rozwój demograficzny,
- rozwój techniki,

a także na skutek zjawisk naturalnych i innych przyczyn wpływających na stan miast, jak kataklizmy przyrody, konflikty zbrojne itp.

Śledząc historyczny rozwój idei miasta, można dojść do wniosku, że większość współczesnych wizji kształtowania miasta oraz roli architektury rodzi się w dyskursie z ideami wypracowanymi w przeszłości⁴. Fakt ten pozwala na podjęcie dalszych poszukiwań ideału miasta w przykładach doświadczeń z przeszłości. Należy też wziąć pod uwagę to, że współczesna urbanistyka w dużej mierze polega na wprowadzaniu zmian w przestrzeniach już zurbanizowanych. Ta swoista „idealizacja” przestrzeni urbanistycznej stanowi ważny element poprawy warunków życia i jeden z istotnych elementów rozwoju istniejących struktur miejskich⁵.

Proponowane rozwiązania transformacyjne mają najczęściej charakter funkcjonalistyczny i, pozbawione ideowej podbudowy, są dalekie od jakiegokolwiek idealizmu. Pragmatyzm ekonomiczny, spekulacja budowlana, rozwiązania jednostkowe niebiorące pod uwagę kontekstu całości miasta i jego perspektyw rozwojowych – tworzą często przestrzenie zurbanizowane pozbawione spójnej idei, twórczej ekspresji. Niekiedy

są wręcz szkodliwe dla dalszego rozwoju miasta, nie zapewniając trwania określonej przestrzeni przez długi okres.

Wiedza o miastach idealnych oraz o ideach, które je kreowały, pozwala na refleksję nad współczesnymi problemami urbanizacyjnymi. Warto zdać sobie sprawę, że utopijne idee w niewiarygodnie szerokim zakresie oddziaływały na twórczość urbanistyczną na przestrzeni wieków, a co za tym idzie również na współczesny kształt miast, stanowiących rezultat zastosowania tych idei. Współcześnie również powstają nowe koncepcje idealnych układów miejskich oraz dążenia do poprawy sytuacji miast istniejących.

Czy jednak nie jest prawdą stwierdzenie o kryzysie miasta rozumianego w jego tradycyjnej definicji? Zwolennicy takiego poglądu uważają, że pojęcie miasta – jeśli je definiować jako miejsce kontaktu i wymiany myśli – rozciąga się również na sferę wirtualną, sferę powiązań towarzyskich, biznesowych, wymiany informacji, usług, zakupów itd. Przestrzeń realna miasta coraz bardziej traci swoje cechy funkcjonalne na rzecz rzeczywistości wirtualnej. Jedną ze współczesnych utopii, lansowanych w ostatnich latach, jest metamiasto, które rozciąga się w globalnej przestrzeni świata, w totalnej przestrzeni społecznej, w tym także w świecie wirtualnym. Według niektórych, współczesnemu miastu nie jest potrzebna forma przestrzenna, bo przestrzeń tradycyjnych powiązań międzyludzkich zastępują internetowe portale społecznościowe.

Jednakże mimo istnienia wizji metamiasta pozostaje nostalgia za „prawdziwym miastem” o realnej „miejskości”, za atmosferą wyrażoną w skali dostosowania przestrzeni zurbanizowanej do rozmiaru i percepcji człowieka, za różnorodnością form architektury, wielopłaszczyznowością i wielością działań, nasyceniem historią, kulturą swoistą czy też różnymi przemieszanymi kulturami, zagęszczeniem wrażeń wizualnych, smaków i zapachów. Te wartości miasta, definiujące jego piękno, unikatowość, swojskość i użyteczność, pozostały niezmiennie od czasów starożytnych.

Potrzeba miasta w jego tradycyjnej formie i znaczeniu uwidoczniła się w okresie odbudowy miast europejskich po zniszczeniach II wojny światowej. Powstały wówczas projekty zmierzające do odbudowy zniszczonych miast według przekazów historycznych, a nawet pewnej idealizacji przeszłości miast historycznych. Takie tendencje zapanowały też w Polsce, wbrew panującej w tym czasie doktrynie konserwatorskiej (Warszawa, Gdańsk).

Stan badań

Literatura związana z miastami idealnymi, miastami planowanymi i teorią rozwoju urbanistycznego jest niezwykle obfita. Jest oczywiste, że nie sposób było wymienić wszystkich ważnych dzieł i opracowań, które dotyczą tematu głównego i pomniejszych wątków, jakie podjęte zostały w tej publikacji. Samo opracowanie bibliografii tego tematu mogłoby stanowić oddzielne opracowanie. Dlatego też zamieszczona

na końcu książki bibliografia została ograniczona do syntetycznego wyboru publikacji.

Do podstawowych pozycji światowej literatury tego zakresu tematycznego z pewnością należy zaliczyć dzieła takich autorów, jak: Leonardo Benevolo⁶, Spiro Kostof⁷, Lewis Mumford⁸, Aldo Rossi⁹, Colin Rowe i Fred Koetter¹⁰. Do grupy tej należy też praca zbiorowa wydana przez wydawnictwo Taschen: *Architectural Theory*¹¹, stanowiąca kompendium wiedzy o teoriach architektury i urbanistyki w okresie od renesansu do czasów współczesnych. Antologię prac dotyczących filozofii miasta opracowała Sharon M. Meagher¹². Również wielu polskich badaczy historii i teorii urbanistyki poświęciło uwagę problematyce miast idealnych. Do grona polskich badaczy i autorów najistotniejszych publikacji zaliczyć można Teresę Zarębską, Tadeusza Tołwińskiego, Wojciecha Kalinowskiego, Mieczysława Książka¹³, Tadeusza Wróbla¹⁴, Krzysztofa Pawłowskiego, Kazimierza Kuśnierza a także Wacława Ostrowskiego¹⁵. Niektóre pozycje literatury omawiają *stricte* historię rozwoju myśli urbanistycznej na przestrzeni wieków¹⁶, poświęconą kształtowaniu miast idealnych. Inne pozycje literatury poddają analizie lub merytorycznej krytyce¹⁷ uzyskane osiągnięcia urbanistyczne. Literatura urbanistyczna publikowana w wieku XX stanowi szeroką dyskusję o kształcie przestrzeni miasta, przyszłych modelach rozwoju miast nowych i przekształcaniach miast istniejących. A także o relacji przestrzeni i społeczeństwa, o roli kulturowej i ekonomicznej miast itd. Polemika ta prowadzona była przez różnych autorów i w różnym czasie. Głosy polemiczne prezentowali: Camillo Sitte¹⁸ – skupiający się nad problematyką tradycyjnego pojmowania miasta i jego kompozycji, Ebenezer Howard i jego następcy – realizujący ideę miast ogrodów, Le Corbusier¹⁹, CIAM²⁰ – lansujący ideę miasta modernistycznego, zrywającego z historycznym kształtowaniem przestrzeni miasta, Bernhard Reichow i Rudolf Schwarz – lansujący propozycje urbanistyki „organicznej”²¹. Były też dyskusje nad: sprzężeniem tendencji narodowo-socjalistycznych i socrealistycznych z planowaniem miast, w urbanistyce dyktatur hitlerowskiej i stalinowskiej, propozycjami wdrażania nowej urbanistyki według zasad Karty Ateńskiej, ideami kreowania nowych, modelowych miast w Anglii po 1946 roku²² i szereg innych.

Wśród polskiej literatury traktującej o urbanistyce przyszłości warto wymienić książkę Izabelli Wiślockiej *Dom i miasto jutra*²³, w której zawarła kompendium wiedzy na temat wizji urbanistycznych przyszłości z perspektywy końca lat 60., czyli w okresie zapoczątkowania ery podboju kosmosu i towarzyszącej tym wydarzeniom fali rozwoju utopizmu i nowego futuryzmu w architekturze i urbanistyce. Kierunki te reprezentowane były m.in. przez japońskich metabolistów²⁴ i europejską grupę Archigram²⁵.

Na fali postmodernizmu, w latach 80. i 90. XX w., wrócono do idei miasta historycznego z jego zabudową zwartą, pierzejami, obudowanymi ulicami, placami i eklektyzmem form architektonicznych. W tym zakresie szeroko oddziaływały na opinię publiczną prace i teksty teoretyczne Roba Kriera i Leona Kriera. Pojawiły się wówczas teorie urbanistyczne o humanistycznym podejściu do urbanistyki²⁶, a liczne przykłady realizacji tego typu projektów odnaleźć można w Holandii i Skandynawii.

Holenderskie modele humanistycznego zamieszkiwania w miastach, bazujące m.in. na realizacjach zespołu Team 10 Aldo van Eycka, przedstawiła w ujęciu systematycznym Ulla Schreiber²⁷.

Badania prowadzone są również w zakresie samej metodologii planowania. Wydana w 1996 roku książka *Readings in Planning Theory*, w której zespół autorów wypowiada się na temat planowania miast, w tym również miast idealnych, doczekała się w roku 2003 drugiego wydania²⁸. Na uwagę zasługuje pozycja Eduardo E. Lozano²⁹, w której autor omawia genezę i zasady dwóch rodzajów tradycji budowy miast: profesjonalnej i popularnej. Lozano twierdzi, że choć historia architektury i urbanistyki odnosi się głównie do tradycji profesjonalnej, miast projektowanych przez władców lub specjalistów, to miasta powstawały w większości swej masy jako wynik tradycji popularnej, niedokładnie jeszcze opisanej i przeanalizowanej, a zawierającej olbrzymi ładunek kulturowy.

Z długiej listy pozycji literatury światowej poświęconej problematyce genezy i rozwoju urbanistycznego miast, na uwagę zasługują również sympozja, konferencje i kongresy tematyczne poświęcone najbardziej aktualnym i palącym problemom urbanistycznym świata, jak również bogaty materiał naukowy i popularnonaukowy w tej dziedzinie, jaki udostępniony jest w Internecie.

W ostatniej dekadzie XX wieku rosnący stopień globalizacji świata odnowił zainteresowanie społeczne problemami urbanistycznymi. Fala krytyki dotychczasowego rozwoju urbanistycznego miast wywołała szereg dyskusji o najważniejszych celach urbanizacji, o zasadach, a nawet doktrynach, jakimi powinna kierować się współczesna urbanistyka³⁰, na temat procesów koncentracji urbanistycznej³¹, na temat procesów nadmiernej suburbanizacji wokół istniejących miast, na temat tendencji do tworzenia obszarów metropolitalnych, o problemach przeludnienia i rosnących megamiast, a także o mieście neoliberalnym z formalnym permisywizmem epoki postmodernistycznej, o rodzajach i zakresie stosowania narzędzi planistycznych, oraz dotyczących kształtowania optymalnych form przestrzeni urbanistycznej.

W cieniu wielkiej urbanistyki rozwijane są alternatywne sposoby społecznego współzamieszkiwania, stanowiące urbanistyczną ripostę na mega rozwój. Są to idee „nowego urbanizmu”, „smart grow” i „slow cities” lansujące modele miast zrównoważonych. Bazują one na wartościach społecznych i przestrzennych, ignorując deweloperski, zorientowany na zysk, model przyspieszonego rozwoju urbanistycznego nowych dzielnic i całych miast.

W kreowaniu nowych idei miast idealnych urbanisci zwykli posługiwać się Kartami, stanowiącymi zwięzły zapis zasad urbanistycznych, jakie powinny być przestrzegane w procesie rozwoju miast. Najbardziej znaną kartą jest Karta Ateńska z roku 1933, w której stworzono podstawy miasta modernistycznego, a która zyskała rozgłos po publikacji przez Le Corbusiera w roku 1943. W Karcie Machu Picchu z roku 1977 zawarto ostrzeżenie dotyczące niebezpieczeństwa dominacji krajów bogatych nad biednymi. Przeciwstawiono się w ten sposób dyktatowi wielkiego kapitału w miastach

i atrofii czynnika społecznego w planowaniu przestrzennym. Na uwagę zasługuje *Carta Megaride*, opracowana w roku 1994 w Neapolu przy współudziale 600 specjalistów związanych z problematyką miasta, a pochodzących z różnych dziedzin nauki i różnych krajów. W karcie zapisano 10 podstawowych założeń dotyczących zasad postępowania i planowania współczesnych miast³². Nowa Karta Ateńska z podtytułem *Wizje miasta XXI wieku*, opracowana przez Europejską Radę Urbanistów w roku 2003, kontynuuje normatywne podejście do zagadnień kształtowania przestrzeni w odniesieniu do współczesnych tendencji w tej dziedzinie. Jej zadaniem jest korekta skutków zastosowania wytycznych zawartych w Karcie Ateńskiej CIAM z 1933 roku i przywrócenie zapomnianych wartości, takich jak skala miasta czy paradygmat spójności jego poszczególnych elementów³³.

Definicje podstawowe miasta

Złożoność, niepowtarzalność, różnorodność i zmienność tworu cywilizacyjnego, jakim jest miasto, wymyka się możliwości jego precyzyjnego zdefiniowania jako pojęcia naukowego. Jest jednak wiele definicji miasta, formułowanych pod kątem omawianych zagadnień czy prowadzonych badań. Trzeba nadmienić, że badania nad miastami prowadzone są w różnych dziedzinach nauki, jak: geografia, socjologia, antropologia, ekonomia, historia sztuki, architektura i urbanistyka, filozofia i kultura.

W definicjach wielu badaczy miasto traktowane jest jako podstawowy ośrodek zmian cywilizacyjnych, a jednocześnie symbol oraz wykładnia tych zmian. Różne są też podejścia metodologiczne do tak złożonej materii, jaką jest miasto. Fenomen miejskości jest odczytywany przez pryzmat odrębnych dziedzin naukowych, podkreślających odmienne zagadnienia i uwypuklających rozmaite wartości. Są więc ujęcia ekologiczne, kulturowe, humanistyczne, strukturalne i konwencjonalne. Są też próby ujęć holistycznych, syntetyzujących. Prowadzone są również badania związane z rozwojem miasta globalnego, miasta postmodernistycznego, przemysłowego, nową socjologią miasta i Nowym Planowaniem³⁴.

Z definicji syntetyzujących pojęcie miasta warto przytoczyć definicję Maxa Webera. Traktował on miasto jako „fuzję trzech definiujących go układów”:

- rynku,
- centrum administracyjno-politycznego,
- zbiorowości miejskiej.

Weber podkreślał takie aspekty miasta, jak jego zwartość, wielkość i autonomię polityczną³⁵.

Teoretycy socjologii miasta z Chicago lansowali pogląd, iż miasto powstaje z nałożenia na siebie obszarów naturalnych, ekonomicznych i kulturowych. R.E. Park w oparciu o empiryczne studia nad miastami pisał, że:

miasto jest czymś więcej niżli aglomeracją jednostek wyposażonych w dobra komunalne, takie jak: ulice, nieruchomości, oświetlenie elektryczne, tramwaje, telefony itd. Miasto jest także czymś więcej niżli prostą konstelacją instytucji i aparatów administracyjnych: trybunałów, szpitali, szkół, posterunków policji oraz urzędów wszelkiego rodzaju. Miasto jest stanem ducha, zespołem zwyczajów i tradycji, postaw i sentymentów, nieodłącznie powiązanych z tymi zwyczajami i transmitowanych przez tradycję. Inaczej mówiąc, miasto jest produktem natury, zwłaszcza zaś natury ludzkiej³⁶.

W definicji tej zwrócił uwagę na istotną rolę czynników społecznego, humanistycznego i kulturowego w kształtowaniu miasta. Idea miasta jako zbiorowości ludzkiej o określonej wewnętrznej strukturze i zachodzących wewnątrz procesach społecznych: segregacji, inwazji i sukcesji – jest przedmiotem definicji innego teoretyka szkoły chicagowskiej, Ernesta W. Burgessa, który stwierdza, że:

Miasto jest układem stref koncentrycznych zaaranżowanych jedna w drugiej i posiadających wspólną i najważniejszą w mieście dzielnicę biznesu (*loop*). Strefa I to w istocie główny ośrodek administracyjno-handlowy miasta. Strefę II określa się mianem strefy przejściowej, albowiem w rezultacie przestrzennej ekspansji dzielnicy centralnej następuje wypieranie dotychczasowych jej użytkowników, zwłaszcza ludności robotniczej. Uduje się ona do strefy III po to, by zachować najmniejszy dystans przestrzenny między mieszkaniem a miejscem pracy. Strefa IV obejmuje luksusowe rezydencje elit miejskich. Natomiast w strefie V osiedlają się migranci świeżej daty i ludzie nie w pełni włączeni jeszcze w obieg miejski (...) ³⁷.

Definicja wykreowana przez szkołę chicagowską nie odpowiada już jednak aktualnym tendencjom aglomeracyjnym w miastach współczesnych.

Wśród polskich badaczy urbanistyki problem definicji miasta pojawia się w wielu opracowaniach. Jan Maciej Chmielewski³⁸ przytacza definicję miasta Kazimierza Dziewońskiego³⁹, który określa miasto jako:

historycznie ukształtowany typ osiedla, wyznaczony istnieniem konkretnej społeczności częstkowej, skoncentrowanej na pewnym obszarze o odrębnej organizacji, uznanej i określonej prawnie oraz wytwarzającej w ramach swojej działalności zespół trwałych urządzeń materialnych o specyficznej fizjonomii, którą można uznać za odrębny typ krajobrazu.

Zbigniew Zuziak przedstawia swoją definicję miasta, które jest:

otwartą strukturą osadniczą, w której ustawicznie dokonują się zmiany, polegające na konfigurowaniu indywidualnych i zinstytucjonalizowanych strategii rozwoju różnych form życia społecznego, odpowiadających im procesów i form przestrzennych oraz środowisk, z którymi te zmiany można logicznie powiązać⁴⁰.

Zuziak traktuje miasto jako strukturę społeczno-przestrzenną wyrażoną przez:

- ścisły związek z kierunkami i etapami rozwoju cywilizacji,
- wielowarstwowość materii przyrodniczej, społecznej, kulturowej, technicznej, ekonomicznej, politycznej, prawnej i menedżerskiej,
- skomplikowane tryby integracji instytucjonalnej i przestrzennej,
- „otwartość” struktury, co implikuje trudności ze stosowaniem podejść systemowych,
- napięcia pomiędzy trwałością i zmiennością formy.

Etymologia słowa **miasto** wskazuje na jego znaczenie jako „miejsce”. W języku angielskim *miasto*=*city*, słowo wywodzące się z łacińskiego *civitas*, *civilitas*, *civis*, w którym widać wyraźny związek z pojęciem cywilizacja. „Miasta są cywilizacją”⁴¹ – miejscem kultury, wymiany dóbr i myśli, miejscem koncentracji ludzi, ich wzajemnej konkurencji, współpracy i zabawy. Mimo występującego często zróżnicowania społecznego, rasowego, wiekowego, religijnego jest miejscem, w którym wytwarza się społeczna więź łącząca ludzi zamieszkujących miasto i identyfikujących się z nim. Miejskość jest więc pewną jakością społeczności cywilizowanej oferującej jej styl miejskiego życia. Jednym z twórców definicji miasta w ujęciu kulturowym jest Florian Znaniecki, który pojmował miasto „jako całość nieprzestrzenną, realizującą się w doświadczaniu i działaniu ludzkim”⁴².

Rozwój miast jest ściśle związany z ich strukturą społeczną i statusem lokalnej społeczności w hierarchii społecznej kraju. Jest też wynikiem działalności miejscowej społeczności, jej aktywności i aspiracji. Miasto jest poddane wpływom demografii, imigracji i emigracji zapewniających stabilny lub zmienny stan lokalnej społeczności miejskiej. Od tej społeczności, jej związania z miejscem zamieszkiwania lub „nomadyczności” i tymczasowości przebywania zależy w dużej mierze rozwój lokalnej kultury w mieście, obyczajowości, tożsamości i identyfikacji społecznej z miastem. Miasto jako przestrzeń asymilująca nowych mieszkańców z zewnątrz jest także miejscem dla podtrzymania, a nawet rozwoju kultur i obyczajów społeczności napływowej, nadającej miastom nowy koloryt, ale też przysparzającej szereg społecznych problemów.

Choć trudno o jednoznaczną definicję i obiektywizm, dla potrzeb niniejszych rozważań można by przyjąć następującą definicję miasta:

Miasto jest tworem przestrzenno-społecznym o wysokiej złożoności, powstałym w określonych warunkach politycznych, społecznych i ekonomicznych, w konkretnej przestrzeni. Miasto to przestrzeń zurbanizowana, która była tworzona w sposób nierównomierny w czasie, na określonej przestrzeni, ulegając procesom rozwoju, przekształceń i degradacji. Miasto stanowi wyraz przestrzenny zrealizowanych idei i podjętych decyzji w zakresie urbanistycznym i społecznym. Miasto jest odzwierciedleniem działania sił rynkowych w czasie i przestrzeni, w której zapisane są zarówno okresy gospodarczego wzrostu, jak i kryzysów gospodarczych i politycznych. Miasto jako przestrzeń społeczno-kulturowa jest miejscem

wymiany myśli i rozwoju cywilizacyjnego, odzwierciedlającym dążenia, aspiracje i kulturę jego mieszkańców.

Złożoność i zmienność miasta zarówno w czasie, jak i w przestrzeni, przy zmieniających się parametrach ekonomicznych, środowiskowych, politycznych i innych, nie pozwala na znalezienie jednej uniwersalnej formuły, jednego ideału, wzorca miasta idealnego. Tym bardziej takiego wzorca, według którego powinny powstawać nowe struktury urbanistyczne. Brak możliwości jednoznacznego określenia modelu miasta idealnego oraz brak możliwości wielokrotnego zastosowania, jeśli nawet jego stworzenie stałoby się możliwe, nie przekreśla dążeń wielu architektów, urbanistów, polityków i inżynierów społecznych do tworzenia takich modeli, dążenia do zbliżania się do rozwiązań idealnych, do poszukiwania praw rządzących urbanistyką na wzór prawa naturalnego. A co za tym idzie, do prób formułowania traktatów i doktryn urbanistycznych oraz wyidealizowanych wizji przyszłości.

Miasto idealne jako temat badawczy jest wyzwaniem, przed którym stają kolejne pokolenia badaczy i twórców przestrzeni zurbanizowanej od wielu wieków. Realizują to wyzwanie w sposób odpowiedni do stanu świadomości swego pokolenia.

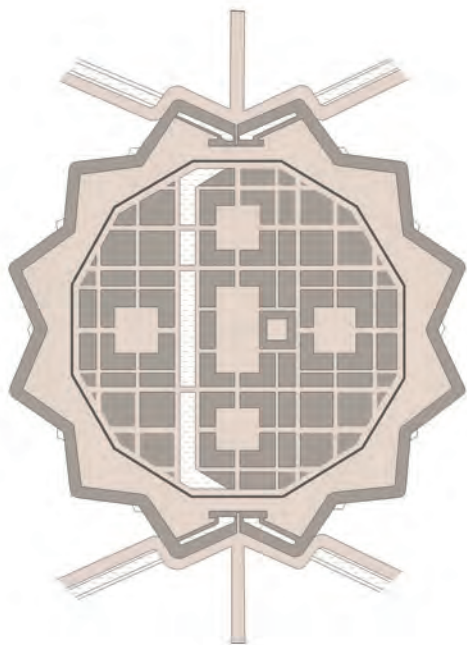

Rezygnacja z myślenia o mieście idealnym oznaczałaby koniec urbanistyki w zakresie świadomego i wizjonerskiego planowania przyszłości miast z pozostawieniem miejsca przypadkowi, partykularyzmowi lub pragmatyce sterowanej kapitałem korporacyjnym. W pewnym sensie byłby to koniec współczesnej cywilizacji, której istotnym fizycznym przejawem jest planowanie przestrzeni zurbanizowanej. Wiele symptomów wskazuje, że ten czarny scenariusz może stać się rzeczywistością⁴³.

Interpretacja pojęcia „miasto idealne”

W literaturze przedmiotu przyjmuje się na ogół, że pojęcie „miasta idealnego” dotyczy historii urbanistyki, a zwłaszcza zarezerwowane jest dla miast teoretycznych epoki renesansu. Powstanie pojęcia „**miasto idealne**” zawdzięczać można pierwszym renesansowym traktatom poruszającym w kompleksowy sposób zagadnienie miasta, jako spójnego tworu urbanistycznego: traktatowi *La citta ideale* autorstwa Bartolomeo Ammanatiego, opublikowanemu przed rokiem 1584 i traktatowi Giorgio Vasarięgo Młodsze­go, opublikowanemu w roku 1598⁴⁴. Mimo zawartego określenia „idealne” kojarzącego się z czymś wyidealizowanym, a więc nierzeczywistym, zaproponowane w tych traktatach wizje miast miały realistyczny i pragmatyczny charakter. W traktatach tych próbowano sformułować zasady i możliwości doskonalszego projektowania miast z uwzględnieniem potrzeb duchowych, zdrowotnych i materialnych mieszkańców. Zagadnieniem idealizmu w planowaniu miast zajmowano się już wcześniej, czego wyrazem są traktaty renesansowych twórców Antoniego Averulino, zwanego

1. Schemat miasta idealnego według koncepcji Vincenzo Scamozziego, 1615 r.

Filarete, z roku 1450, Albertiego, Leonarda da Vinci i innych. W obszarze zagadnień społecznych wymienić należy traktaty *Miasto szczęśliwe* Patriziego z roku 1533 czy *Świat mądry i głupi* Doniego z roku 1552. Do tworzenia traktatów o miastach idealnych przyczyniło się znalezienie w klasztorze na Monte Cassino traktatu rzymskiego architekta i myśliciela, Witruwiusza, zatytułowanego *Dziesięć Ksiąg o Architekturze* (*De architectura libri decim*).

Miasto idealne w ujęciu teoretyków włoskich było „wyobrażeniem wszechstronnie doskonałego organizmu urbanistycznego, którego formy odpowiadałyby treści politycznej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz sprzyjałyby maksymalnie bliskiej ideałowi epoki organizacji życia mieszkańców”⁴⁵. Teresa Zarębska zwraca uwagę na to, że przyjęło się traktować szkice, zawarte w pracach teoretyków renesansu, jako kwintesencję głoszonych przez nich teorii, choć naprawdę to dopiero opisy tekstowe rozwijają głębokie myśli autorów⁴⁶. Szkice zawarte w traktatach teoretycznych stanowią jedynie uproszczoną i niedoskonałą ilustrację.

Wielu teoretyków głosiło tezę, że prawdziwy plan miasta musi uwzględniać indywidualne czynniki kształtujące organizm miejski. Najpełniejszy wyraz takiemu pogładowi dał Francesco De’Marchi, który w swej pracy przedstawił kilkadziesiąt różnych wariantów rozplanowania miasta, zastrzegając konieczność indywidualnego projektowania w każdej lokalizacji. Wielu teoretyków nie załączało do swych traktatów żadnych szkiców czy planów (np. Serlio czy Palladio), co nie umniejsza ich wkładu w rozwój urbanistyki. Praktyka realizacji dużych założeń miejskich w średniowieczu i renesansie była taka, że zasadnicza część pracy wykonywana była w terenie na pod-

stawie ogólnego szkicu, inaczej niż ma to miejsce dziś, kiedy projekty urbanistyczne i architektoniczne mają niezwykle szczegółowy charakter.

Jednak nie tylko w epoce renesansu, ale we wszystkich kolejnych etapach rozwoju cywilizacji, w zależności od dominacji priorytetów władzy, gospodarki, stosunków społecznych czy własnościowych, kreowano różne rozwiązania przestrzenne i teorie urbanistyczne. Jak wynika z badań, każda epoka kształtowała pewien idealny model miasta według swojego rozumienia rzeczy.

Helen Rosenau⁴⁷, dla potrzeb swej pracy, definiuje miasto idealne następująco: Miasto idealne reprezentuje wizję religijną lub pogląd świecki, w którym społeczna świadomość potrzeb społecznych idzie w parze z harmonijną koncepcją jedności artystycznej⁴⁸. Nawiązuje tu do aspektów religijnych, które w przeszłości miały istotne znaczenie, które jednak osłabły w okresie oświecenia i późniejszych, ustępując miejsca racjonalizmowi wykorzystania przestrzeni. Rosenau słusznie podkreśla, że plany miast idealnych ilustrują nie tyle dokonania, osiągnięcia cywilizacyjne, ile życzenia i aspiracje ich autorów. O zakresie znaczenia pojęcia „miasto idealne” wypowiedział się Lewis Mumford, krytykując sposób interpretacji pojęcia miasta idealnego przez Helen Rosenau⁴⁹. Zdaniem Mumforda zagadnienie miast idealnych nie wystarczy analizować pod względem odzwierciedlania w przestrzeni fizycznej pewnej koncepcji religijnej.

Według Mumforda miasto idealne jest symbolem najdoskonalszej w ujęciu danej epoki organizacji przestrzeni lub wyidealizowanym obrazem miasta współczesnego.

W niniejszej pracy pojęcie miasta idealnego rozszerzone zostało jeszcze ponad zakres, który został określony przez Lewisa Mumforda. W ujęciu uwspółcześnionym tego zagadnienia idealne miasto jest rozumiane jako pewne wyzwanie do tworzenia idealnego środowiska dla życia człowieka. Środowisko to powinno spełniać potrzeby zarówno pojedynczej jednostki, osoby, mieszkańca, jak również zbiorowości tworzącej określoną społeczność miejską, lokalną i regionalną. Człowiek jako jednostka przynależna do tej społeczności powinien podporządkować dobro własne dobru wspólnemu.

Współczesny idealizm uwzględnia nie tylko dobro społeczności miejskiej (w rozumieniu teoretyków renesansu i utopistów), ale również konieczność równoważenia rozwoju cywilizacyjnego z ochroną środowiska naturalnego i klimatu, zwłaszcza w kontekście problemów urbanizacji globalnej. Rozwój i wyszczególnienie różnych specjalistycznych zakresów urbanistyki praktycznie nie pozwala na tak syntetyczne ujmowanie problemów miasta, jak mogli to czynić teoretycy renesansu. Dziś urbanistyka jest przedmiotem badań w wielu specjalistycznych dziedzinach, o czym była

mowa wyżej. Mimo to podejmowanie prób ujęć syntetyzujących, holistycznych, wydaje się nieodzowne.

W pracy niniejszej zastosowana została rozszerzona definicja pojęcia „idealnego miasta”, obejmująca wszystkie te miasta, w których działania urbanistyczne zmierzały do ukształtowania przestrzennego według określonych jednoznacznie, spójnych idei funkcjonalno-przestrzennych. Autor wyraża przekonanie, że koncepcje „miast idealnych” były kamieniami milowymi rozwoju przestrzennego cywilizacji europejskiej. Nie ma tu większego znaczenia fakt, że wielokrotnie na przestrzeni historii urbanistyki okazywało się, iż miasta, które w założeniach miały być „idealne”, nawet jeśli zostały zrealizowane według określonej teorii, nie spełniały pokładanych w nich nadziei.

„Idealizm miasta” zawiera w sobie tęsknotę za przestrzenią wspólnego zamieszkiwania, minimalizującą problemy egzystencjalne, a wywołującą poczucie zadowolenia z życia. Inny jest natomiast punkt widzenia władzy: dla sprawowania skutecznego władztwa nad przestrzenią potrzebny jest ład przestrzenny. Ład przestrzeni miasta, jego idealny kształt, zwiększa możliwość kontroli nad wszelką aktywnością mieszkańców.

Interesujące w tym zakresie jest przeanalizowanie układów miejskich tworzonych według zaplanowanego modelu, opracowanego na podstawie określonych idei lub ideologii. W szczególności ciekawe jest zagadnienie, w jaki sposób możliwe jest przetransponowanie idei miasta na jego formę fizyczną i kompozycję przestrzenną. Istotne jest też znalezienie odpowiedzi na pytanie, czy istnieje możliwość długiego trwania pewnych idei miasta w czasie. W poszukiwaniu tych idei i odpowiadających im „matryc przestrzennych” można widzieć drogę prowadzącą do określenia zasad kompozycyjnych kształtowania współczesnego miasta idealnego.

Badania nad problematyką miasta idealnego podjęte zostały w poszukiwaniu harmonii, zrównoważenia, a także pozytywnej dynamiki rozwojowej. Pojęcia te mogą stanowić punkt wyjścia do sformułowania współczesnych tez w dyskusji na temat może nie „idealnej”, ale po prostu „dobrej” urbanistyki i zintegrowanego planowania.

W założeniach tej pracy:

„Miasto idealne” to miasto zaprojektowane według spójnej teorii urbanistycznej, według jednolitego projektu, będącego odzwierciedleniem określonej filozofii kształtowania przestrzeni miasta.

Przyjęta w książce metoda opracowania polega na problemowym omówieniu poszczególnych zagadnień związanych z historią, filozofią, kompozycją oraz realizowanymi współcześnie i przyszłymi kierunkami rozwojowymi idealizmu urbanistycznego. Wydaje się, że zestawienie podobnych w swej formie modeli miast pochodzących z różnych epok i omówienie problemowe zagadnień urbanistycznych może być dla czytelnika ciekawsze niż tradycyjny wykład oparty na chronologii rozwoju urbani-

stycznego. Taki układ książki pozwala czytelnikowi na odkrywanie wzajemnych powiązań historyczno-przestrzennych pomiędzy omawianymi faktami i prezentowanymi przykładami. Chronologia zachowana została jedynie w komentarzach o charakterze historycznym, gdzie znaczenie ma ciągłość przyczynowo-skutkowa następujących po sobie zmian przestrzennych oraz tzw. „wędrowanie idei”.

Przypisy

1 „The Plan is the generator. Without a plan, you have lack of order and willfulness. The Plan holds in itself the essence of sensation. The great problems of to-morrow, dictated by collective necessities, put the question of «plan» in a new form. Modern life demands, and is waiting for, a new kind of plan both for house and for the city”. Le Corbusier, *Towards a New Architecture*, Londyn 1927, tłum. autora.

2 Mam na myśli idee „nowego urbanizmu”, dla którego inspirację stanowiły małe miasta europejskie.

3 Patrz też J.E. Kowalski, www.ernstmay.republika.pl.

4 W. Durth, *Miasto-ogród Hellerau oraz Zakład Ginnastyki Rytmicznej Heinricha Tessenowa*, „Architektura i Biznes” 2007, nr 11.

5 Autor niniejszej książki jest również autorem monografii zatytułowanej: *Transformacja obszarów śródmiejskich w wybranych miastach europejskich*. Praca ta ukazuje na wybranych przykładach ogrom przekształceń urbanistycznych, jakie podejmowane są obecnie w celu dostosowania miast do zmienionych potrzeb współczesnych oraz służących idealizacji zdegradowanej przestrzeni miejskiej.

6 L. Benevolo, *Storia della Citta*, Rzym–Bari 1975, wyd. 8 *Die Geschichte der Stadt*, Campus, Frankfurt 2000.

7 S. Kostof, *The City Assembled: The Elements of Urban Form Through History*, Thames and Hudson, Londyn 1992; *The City Shaped: Urban Patterns and Meaning Through History*, Thames and Hudson, Londyn 1991.

8 Lewis Mumford jest autorem kilkunastu dzieł, z których na szczególną uwagę ze względu na poruszany temat zasługują *The City in History* (1961), *The Culture of Cities* (1938), *The Story of Utopias* (1922). Dla tematu niniejszej pracy zwłaszcza ta ostatnia pozycja jest niezmiernie ciekawa. Mumford relacjonuje największe teorie utopijne w formie chronologicznej opowieści z ciekawymi, własnymi komentarzami i spostrzeżeniami. Omawia *Republikę Platona*, *Utopię More’a*, *Christianopolis Andreæ*, *Nową Atlantyde* Bacona, *Miasto Słońca* Campanelli, *Falanstery* Fouriera, *Icarie* Cabeta, *W roku 2000* (*Looking backwards 2000–1887*) Bellamy’ego, *Wieści z nikąd* Morrisa i utopijną fikcję H.G. Wellsa. Mumford w konkluzji odnosi założenia utopii do współczesnych mu zagadnień planowania urbanistycznego.

9 A. Rossi, *L’architettura della Citta*, Padwa 1966.

10 C. Rowe, F. Koetter, *Collage City*, Birkhaeuser, Bazylea 1984.

11 *Architectural Theory – from the Renaissance to the Present*, Taschen, Kolonia 2006.

12 S.M. Meagher (red.), *Philosophy and the City: Classic to Contemporary Writings*, State University of New York Press, Albany 2008.

13 M. Książek, *Materiały pomocnicze do studiów w zakresie historii urbanistyki*, wyd. 2, Kraków 1996.

14 T. Wróbel, *Zarys historii budowy miast*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1971.

15 W. Ostrowski, *Wprowadzenie do historii budowy miast*, Ludzie i Środowisko, Warszawa 2001; tenże, *Urbanistyka współczesna*, Arkady, Warszawa 1975.

16 H. Rosenau, *The Ideal City – Its Architectural Evolution*, Icon Editions, Warszawa 1972.

17 J. Wujek, *Mity i utopie architektury XX wieku*, Arkady, Warszawa 1986.

- 18 C. Sitte, *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, wyd. 5, Wiedeń 1922.
- 19 Le Corbusier, *Vers une Architecture*, Paryż 1923; *Urbanisme*, Paryż 1925; *Karta Ateńska*, Paryż 1943.
- 20 CIAM – Międzynarodowy Kongres Architektury Nowoczesnej (fr. *Congrès International d'Architecture Moderne*), międzynarodowa organizacja architektów-modernistów, działająca w latach 1928–1959, powstała dla wzajemnej konsultacji i konsolidacji rozwoju współczesnej architektury i jej propagowania.
- 21 B. Reichow, *Organische Stadtbaukunst. Von Großstadt zur Stadtlandschaft*, Hamburg 1948; *Organische Baukunst*, Hamburg 1949.
- 22 Opis projektowanych na podstawie wytycznych Komitetu Nowych Miast modelowych miast w Anglii i Szkocji, takich jak: Cumbernauld, Harlow, Stevenage, Washington, Runcorn, Preston-Leyland-Chorley, Northampton-Bedford-North Bucks, South Hampshire, Milton Keynes, zawarty został w pracy W. Ostrowskiego *Urbanistyka współczesna*, op. cit., s. 174–194.
- 23 I. Wisłocka, *Dom i miasto jutra*, Arkady, Warszawa 1971.
- 24 Ruch metabolistów powstał w roku 1960 podczas międzynarodowego kongresu w Tokio. W skład grupy weszli: Kiyonori Kikutake, Noriaki Kurokawa, Naburo Kawazoe, Fumihiko Maki i Masata Ohtaka. W roku 1964 dołączyli do tej grupy również Kenzo Tange i Arata Isozaki.
- 25 Grupa Archigram powstała w Londynie w roku 1961 i założona została przez Petera Cooka, Denisa Cromptona, Michaela Webba, Davida Greene'a, Warrena Chalka i Rona Herrona.
- 26 *Humanistyczne oblicze miasta*, red. D. Jędrzejczyk, Warszawa 2004.
- 27 U. Schreiber, *Modelle für humanes Wohnen*, DuMont 1982.
- 28 *Readings in Planning Theory*, red. S. Campbell i S. Fainstein, Blackwell Publishing, 2003.
- 29 E. Lozano, *Community Design and the Culture of Cities*, Cambridge University Press, 1990.
- 30 P. Panerai, J. Castex, J.Ch. Depaule, I. Samuels, *Urban Forms – The Death and Life of the Urban Block*, Architectural Press, 2004.
- 31 W ramach tej dyskusji warto wymienić książkę: R. Rogers, A. Power, *Cities for a Small Country*, Faber & Faber, Londyn 2000.
- 32 *Karta Megaride '94 – Miasto Pokoju i Nauki* wyróżnia szereg zasad zawartych w 10 kluczowych problemach budowy miast przyszłości: Miasto i Natura; Miasto i Ludzie; Miasto i Obywatele; Miasto i Transport; Miasto i Kompleksowość; Miasto i Technologia; Miasto i Odbudowa; Miasto i Bezpieczeństwo; Miasto i Piękno; Miasto i Czas.
- 33 Więcej o tym dokumencie wydanym przez Europejską Radę Urbanistów w Lizbonie w roku 2003 znaleźć można w: *Nowa Karta Ateńska – wizje miasta XXI wieku*, źródło: <http://www.frw.fc.pl/pliki/krtatenska2003.pdf> (dostęp: 29.10.2011).
- 34 Na temat Nowego Planowania wypowiada się S. Gzell m.in. w publikacji: *Nowe Planowanie – integracja kwestii projektowych, ekonomicznych, środowiskowych i społecznych w nowej filozofii planowania rozwoju miast*, w: *System zarządzania przestrzenią miasta*, materiały konferencji UNDP i WA Politechniki Gdańskiej, 9 listopada 2001, Gdańsk.
- 35 M. Weber, *The City*, publikacja badań M. Webera przeprowadzonych w latach 1911–1913 ukazała się pod tym tytułem w „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” w 1921 roku.
- 36 R.E. Park, *The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in an Urban Environment*, „The American Journal of Sociology” 1915, vol. 20, za: B. Jałowiecki, M.S. Szczepański, *Miasto i przestrzeń w perspektywie socjologicznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 19.
- 37 Definicja przytoczona za B. Jałowiecki, M.S. Szczepański, op. cit., s. 19–20.
- 38 J.M. Chmielewski, *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Warszawskiej, Warszawa 2001.
- 39 Kazimierz Józef Dziewoński (1910–1994), polski urbanista, geograf. W latach 1945–1949 dyrektor Biura Studiów Głównego Urzędu Planowania Przestrzennego. Od 1976 członek PAN, od 1982 członek Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. 1960–1964 przewodniczący Komisji Metod Regionalizacji Ekonomicznej Międzynarodowej Unii Geograficznej, 1981–1983 przewodniczący Komisji Nauk Geograficznych PAN, od 1981 członek World Academy of Art and Science

w Halifax (Kanada). Autor ponad 250 publikacji z geografii miast, urbanistyki, planowania przestrzennego i regionalnego, m.in. publikacji: *Studium rozwoju pojęć, metod i ich zastosowań*, 1967. Za: http://portalwiedzy.onet.pl/92440,,,dziewonski_kazimierz_jozef,haslo.html.

⁴⁰ Z. Zuziak, *O tożsamości urbanistyki*, Kraków 2008, s. 28.

⁴¹ E. Lozano, op. cit., s. 5.

⁴² F. Znaniecki, J. Ziolkowski, *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań? Dwa konkursy: 1928/1964*, PWN, Warszawa–Poznań 1984.

⁴³ Dla przybliżenia tej problematyki warto sięgnąć do pozycji: D. Harvey, *Neoliberalizm. Historia katastrofy*, Instytut Wydawniczy Książka i Prasa, Warszawa 2008,

⁴⁴ Za: T. Zarębska, *Teoria urbanistyki włoskiej XV i XVI wieku*, PWN, Warszawa 1971, s. 28. Traktat B. Ammanatiego, doświadczonego architekta i rzeźbiarza renesansowego, jest zbiorem interesujących projektów obiektów i założeń opracowanych dla „miasta idealnego”, jak np. port handlowy, osiedle kanoników, obiekty przemysłowe, stajnie. Traktat G. Vasariego, amatora sztuki architektonicznej, to z kolei zbiór tekstów określających program funkcjonalno-przestrzenny miasta idealnego i ilustracji tablicowych, ilustrujących w sposób schematyczny zawarte idee.

⁴⁵ T. Zarębska, op. cit., s. 219.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ H. Rosenau, op. cit.

⁴⁸ „An ideal city represents a religious vision, or a secular view, in which social consciousness of the needs of the population is allied with the harmonious conception of artistic unity”, tłum. z ang. autora.

⁴⁹ L. Mumford, *Helen Rosenau, The Ideal City. Its Architectural Evolution*, „Journal of the Society of Architectural Historians”, March 1960, vol. XIX, 1, s. 39.

Filozofia miasta idealnego

Jednocześnie wydaje się nam, że poszerzenie miasta, jeśli takowe nastąpi, przyczyni się do jego upiększenia: nie powinno się bowiem pozwolić na to, by poszczególni budowniczkowie kierowali się tu jedynie własnymi potrzebami, przypadkiem, kaprysem czy samowolą, niech plan i intelekt zapanują nad ich poczynaniami, a więc tam, gdzie w zgodzie z prawem panować powinny i muszą...

„Schlesische Provinzialblätter” 1808¹

Historia miast wskazuje, że zakładanie miast nowych, tworzenie idealnych struktur miejskich było wyrazem woli tworzenia nowej rzeczywistości opartej na nowym (lepszym, zdaniem inicjatorów) porządku społecznym. Idea kreacji nowego miasta w wielu przypadkach była równoznaczna z ideą tworzenia nowego społeczeństwa, według z góry ustalonych reguł. Każde miasto posiada swoją specyfikę wynikającą z wielu nakładających się czynników, takich jak czynniki przyrodnicze, topografia, fizjografia i klimat, a przede wszystkim czynniki kulturowe. Miasta powstawały z nakazu władcy, z potrzeby, z wiary, z nadziei, z woli współpracy – zawsze w określonym celu, u podstaw którego zawarta była określona filozofia miasta. Uzasadnienie podstaw kształtowania przestrzeni miast wymaga oparcia teorii urbanistyki na podstawach filozofii. Dopiero na tej płaszczyźnie abstrakcji można szukać jednoznacznych odpowiedzi dotyczących zasad, kierunków i oczekiwań związanych z kształtowaniem współczesnych miast i metropolii. Filozofia bowiem tworzy podstawy teoretyczne dla kształtowania przestrzeni. Brak zasad, brak wizji i uporządkowania w wielu układach współcześnie realizowanej urbanistyki jest wynikiem doktrynalnego pluralizmu, demokracji, a jednocześnie osłabienia więzi społecznych. Pytanie o współczesne miasto idealne może więc stać się jednocześnie pytaniem o to, czy współczesna filozofia jest na tyle stabilna i nośna, by mogła stanowić podstawę współczesnej kreacji miasta idealnego, które będzie trwało i funkcjonowało w swym kształcie jeszcze przez wiele dziesiątek lat.

A może urbanistyka powinna zostać wyzwolona z lokalnego pragmatyzmu i doktrynalnego utylitaryzmu i powrócić na piedestał sztuki kształtowania przestrzeni?

Ontologia miasta idealnego

Tak jak pomiędzy każdym ideałem a jego fizyczną obecnością, istnieje różnica pomiędzy miastem rzeczywistym a miastem idealnym. Powstające nowe miasta, które z natury rzeczy pretendują do bycia „miastami idealnymi”, w odróżnieniu od istniejących już fizycznie miast „prawdziwych” nie posiadają głębi historii, nieuchwytnej aury, kolorytu, swojej filozofii istnienia. Miasta projektowane od nowa, miasta wymyślone, nie posiadają waloru głębi historycznej czy struktury społecznej. Są konstrukcją otwartą, możliwością, przestrzenią do wypełnienia. Niewątpliwie jednak, jako przyszłe „miasta idealne”, muszą mieć zdolność do życia i funkcjonowania, a więc do dalszych przekształceń i rozwoju, a także do tworzenia wartości kulturowych i przestrzennych i przyszłej tożsamości.

Każde planowanie jest procesem, w którym zakłada się pewne wstępne warunki funkcjonowania. Nie inaczej jest w przypadku projektowania urbanistycznego. Planowanie urbanistyczne nowego miasta jest zazwyczaj poprzedzane programowaniem struktury przestrzennej i społecznej, określającej społeczność, jaka miałaby to miasto zamieszkiwać. Struktura przestrzenna jest niezwykle istotną ramą czasoprzestrzenną, w której rozgrywać się ma rozwój miasta. Programowanie parametrów dla właściwego funkcjonowania miasta stanowi zazwyczaj punkt wyjścia do projektowania nowej struktury urbanistycznej, której celem może być kreacja „miasta idealnego”.

Miasto, inaczej niż obiekt architektoniczny, nie jest budowane od razu. Jest procesem stawiania się. Struktura przestrzeni miasta stanowi kościec układu, geometrię miasta, od której wszelkie inne parametry są pochodnymi. Struktura społeczna staje się w tym aspekcie wyznacznikiem rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych, skali i formy przestrzennej architektury oraz wielkości założenia urbanistycznego.

W planowaniu urbanistycznym dużą rolę odgrywa czynnik idealistyczny: wiara w możliwość stworzenia idealnej wizji przestrzennej oraz wiara w powodzenie podjętego przedsięwzięcia. Dopiero bowiem realizacja planu urbanistycznego w rzeczywistości (realnej) poprzez zabudowę, zagospodarowanie terenu i jego użytkowanie jest prawdziwym sprawdzianem uzyskanego stopnia zgodności „produktu wytworzonego” z „idealnym zamierzeniem twórczym”. Stanowi ona sprawdzenie założeń teoretycznych, co pozwala na podejmowanie ocen. Na taki rezultat na ogół trzeba czekać wiele lat. Ponadto realizacje urbanistyczne są zazwyczaj wynikiem inwestycji prowadzonych przez różne podmioty w długim horyzoncie czasowym. Już chociażby z tej przyczyny urbanista powinien mieć niezwykle wyczucie, dar przewidywania i umiejętność trafnego formułowania prognoz urbanistycznych. Aby te zadania wykonać w sposób właściwy, musi on mieć głęboką wiedzę teoretyczną i praktyczną,

opartą na krytycznej analizie istniejących układów urbanistycznych, a w szczególności na analizie sprawdzonych, dobrze funkcjonujących układów miejskich.

„Idealna struktura miasta” rozumiana może być jako struktura optymalna w konkretnych warunkach i przy założonych parametrach wyjściowych. Może stanowić też model, który został sprawdzony na innych przykładach miast i może być zastosowany (udoskonalony) w nowej sytuacji przestrzennej. Choć kopiowanie rozwiązań urbanistycznych nie jest praktyką zalecaną do stosowania, głównie z uwagi na unikatowość lokalizacyjną każdego miasta, w tym zwłaszcza zróżnicowanie w zakresie topografii i powiązań zewnętrznych, to oparcie się na znanych i zrealizowanych wzorcach jest w historii planowania miast powszechną praktyką. Zapożyczanie idei kompozycyjnych zastosowanych w planowanych układach urbanistycznych miast było stosowane w historii po wielokroć w różnych epokach. Jest to szczególnie widoczne w lokacjach miast rzymskich, regularnie rozplanowanych miastach średniowiecznych (np. Wrocław, Kraków), a także w epoce baroku (układy centralne, wieloosiowe). Wędrowanie po świecie idei formalnych, wykreowanych w poszczególnych okresach historycznych, tworzy podstawy „szkół” i stylów, zarówno w architekturze, jak i w planowaniu urbanistycznym.

Oczywiście na uwadze należy mieć to, że każde miasto jest tworem indywidualnym i bezpośrednie, bezrefleksyjne przenoszenie rozwiązań przestrzennych realizowanych w innych projektach i miastach bez adaptacji do lokalnych warunków topograficznych, społecznych, ekonomicznych itd. jest na ogół z góry skazane na niepowodzenie. Wybudowane w ten sposób miasto czy dzielnica staje się, siłą rzeczy, karykaturą pierwowzoru.

Analizując sytuację w planowaniu przestrzennym na przykładzie Polski, należy zwrócić uwagę na istotne zmiany, jakie zaszły w okresie od planowania centralnego do dnia dzisiejszego. Współczesne metody planowania urbanistycznego polegają na odejściu od autorytarnie podejmowanych rozstrzygnięć planistycznych (autorskich, artystycznych) względem kształtowania przestrzeni miast na rzecz rozwiązań kolektywnych. Wynika to zarówno z braku wiary w racjonalność jednostkowej decyzji w złożonej przestrzeni zurbanizowanej, jak i ze złożoności i dużej ilości informacji, jaka musi być przetworzona przed podjęciem jakiejkolwiek decyzji. W związku z tym obserwuje się tendencje do rzeczywistego włączania do gry różnych „aktorów” współgrających w planowanej przestrzeni – mieszkańców, organizacje społeczne, stowarzyszenia zawodowe i twórcze, ekspertów, właścicieli terenów i użytkowników obiektów, a także deweloperów. Podejmowane decyzje dotyczące sposobu użytkowania przestrzeni są w rezultacie wynikiem negocjacji, próby sił, lub też wypadkową aktualnych tendencji politycznych.

Z punktu widzenia kompozycji przestrzennej, stanowiącej podstawę urbanistyki, podejmowane w drodze konsensusu społeczno decyzyjne planistyczne nie zawsze są racjonalne. Demokratyczne planowanie przestrzenne w lepszy sposób dostosowuje przestrzeń zurbanizowaną do celów o niższej randze, czyli bieżących potrzeb, partykularnych celów społecznych i lokalnych aspiracji społecznych, natomiast w mniejszym stopniu realizuje ponadczasową ideę zakomponowanej przestrzeni urbanistycznej.

Procesy demokratyzacji planowania urbanistycznego zachodzące we współczesnych systemach planowania wytwarzają również pozytywne efekty. Demokratyzacja podejmowania decyzji o kształtowaniu wspólnej przestrzeni, przez swą nieprzewidywalność, przyczynia się do efektu zaskoczenia, różnorodności, a nawet „pozytywnej chaotyczności”. Negatywną cechą nadmiernej demokratyzacji w planowaniu miast jest uzyskiwany współcześnie krajobraz miejski, który bardzo przypomina krajobraz bitewny po starciu pospolitego ruszenia z zaciężnymi harcownikami w służbie majątnych korporacji lub grup politycznego nacisku. Do problematyki racjonalizmu planowania, kwestii określenia definicji i wyważenia zasad ochrony „dobra publicznego” wrócimy w dalszej części tej książki.

Uciążliwości zamieszkiwania w mieście sprzyjają powstawaniu utopijnych teorii budowy miast, w których udałoby się uniknąć negatywnych cech istniejących w starych miastach i zastosować nowatorskie rozwiązania techniczne. Utopijność tych teorii polega na wierze, że trudności i uciążliwości mają charakter „zewnątrzny” i można się ich pozbyć poprzez zmianę fizycznej formy struktury miejskiej i nowe technologie. Utopiści są zdania, że potrafią znaleźć trafne i właściwe rozwiązania dla istniejących problemów, tworząc nowy system zabudowy i nowe zasady funkcjonowania społeczeństwa.

Wybitna postać nauki polskiej, a zwłaszcza historii urbanistyki, Teresa Zarębska pisała, że „historia zna okresy, w których życie intelektualne doznaje niezwykłego przyspieszenia i nabiera mocnego rytmu”². Zauważyła, że w okresach tych następuje wymiana myśli i osiągnięć w różnych dziedzinach nauki, sztuki, filozofii, techniki, tworząc system powiązań i wzajemnych sprzężeń. W tych momentach też ważna rola przypada architekturze i urbanistyce, stwarzającej ramy przestrzenne życia społecznego i indywidualnego. Jest to czas, który sprzyja powstawaniu twórczości utopijnej, odrzucającej realia, „uznając je za zbyt zapóźnione w stosunku do oczekiwań”³ i krępujące swobodne kształtowanie myśli.

Równoległe z twórczością teoretyczną, utopijną, powstają projekty kompromisowe, realistyczne, których autorzy analizują sytuację i próbują znaleźć przyczyny zła i je wyeliminować. Autorzy ci, konstruując swoje nowe projekty, nadają im cechy realizmu i starają się sprawdzać przyjęte założenia teoretyczne w praktyce. „Okresy intelektualnego przyspieszenia”, o których mówi Zarębska, to między innymi czasy kształtowania się poszczególnych osiągnięć europejskiej myśli urbanistycznej – hel-

lenistycznej, rzymskiej, średniowiecznej, renesansowej, nowożytnej, epoki uprzemysłowienia i współczesnej myśli urbanistycznej.

Doświadczenia kolejnych epok w coraz pełniejszy i wielodyscyplinarny sposób podchodziły do zagadnienia miasta, jako idealnego miejsca do życia człowieka. Z czasem powiązanie zagadnień przestrzennych i społecznych stało się normą. Cezurą czasową dla takiego ujęcia rzeczy stało się wydanie w roku 1516 traktatu Tomasza Morusa *Prawdziwie złota książeczka o najlepszym urzędzeniu Rzeczypospolitej i o nowej wyspie Utopii*, wprowadzającego neoplatonickie wizje socjalizmu i komunizmu utopijnego osadzonego w „idealnej” strukturze miejskiej. Zainspirowanie teoretyków urbanistyki powiązaniem zagadnień przestrzennych ze społecznymi doprowadziło do stwierdzeń o konieczności zwiększenia wpływu na kształtowanie nie tylko formy przestrzennej, ale również samego społeczeństwa miejskiego.

Efektem tej inspiracji stało się dążenie do zwiększenia kontroli społecznej, oddzielenia nowych struktur miejskich od struktur zdegenerowanych i starych, w celu zachowania ich integralności, wprowadzenia kontroli życia społecznego, przyrostu liczby mieszkańców itd. Działania takie nazywane są tworzeniem mechanizmów „inżynierii społecznej”, której zadaniem byłoby wytworzenie „idealnych warunków”, niezakłócanych siłami zewnętrznymi i utrzymywanie „idealnego statusu miast”. Dziś mamy już tę wiedzę, która pozwala nam stwierdzić, że eliminacja uciążliwości bez likwidacji ich immanentnych przyczyn niewątpliwie przesuwają je w inne obszary. W miejsce uciążliwości usuniętych powstają nowe problemy, niebrane dotąd pod uwagę lub świadomie pomijane.

Podjęcie współczesnych rozważań na temat „miasta idealnego” jako pewnego teoretycznego wzorca, który mógłby odrodzić zanikające dziś pozytywne cechy miejskości, wydaje się w obecnym czasie przyspieszonego rozwoju i drastycznych przemian niezwykle ważne. Nie ma natomiast jasnych rozwiązań, prostych geometrycznych odpowiedzi na złożone problemy społeczne, socjotechniczne, jak bezrobocie, wykluczenie społeczne, segregacja rasowa, niepełnosprawność, ale także problemy ekonomiczne, jak spekulacja gruntami, własność terenów, siła nabywcza społeczeństwa. Są natomiast określone i zdefiniowane problemy związane z rozwojem miast – ich niezmiernym wzrostem terytorialnym, starzeniem się substancji budowlanej i infrastruktury i licznymi nowymi uciążliwościami, wynikającymi z rozwoju demograficznego, biedy, dominacji samochodu w przestrzeni miast itd. Te niedogodności współczesnych miast zmieniają swą skalę i intensywność w zależności od warunków geopolitycznych⁴.

W krajach europejskich problemem wielu miast stała się stagnacja gospodarcza i demograficzna, charakteryzująca się „kurczeniem się” miast⁵, zaburzeniami, transformacją przestrzenną i funkcjonalną. Jednocześnie zauważalna jest nadregulacja formalno-prawna wynikająca z rozwoju demokracji i fiskalizmu, co w powiązaniu z ujemnym przyrostem demograficznym w wielu krajach europejskich, a także niechęcią do wprowadzania innowacyjnych rozwiązań eksperymentalnych w architekturze

i urbanistyce, może powodować opóźnienie rozwojowe względem innych obszarów zurbanizowanych na świecie.

W krajach Południa i Wschodu są to z kolei problemy boomu demograficznego, wynikającego z poprawy opieki zdrowotnej i poziomu życia, niespotykanego w historii rozwoju metropolitalnego tych części świata. Szukanie idealnych rozwiązań dla przyszłości miast na Ziemi następować może wieloma drogami i prowadzi do niezwykle zróżnicowanych rezultatów, których przykładowe tendencje omówione będą na dalszych stronach tej książki.

Filozofia a urbanistyka

Uzasadnienie podstaw kształtowania przestrzeni miast wymaga oparcia teorii urbanistyki na podstawach filozofii. Dopiero na tej płaszczyźnie abstrakcji można szukać jednoznacznych odpowiedzi dotyczących zasad, kierunków i oczekiwań, związanych z kształtowaniem współczesnych miast i metropolii. Filozofia bowiem tworzy podstawy teoretyczne dla kształtowania przestrzeni. Związki filozofii z zasadami kształtowania przestrzennego miast i architekturą stanowią odrębny szeroki temat badawczy. W ramach tej publikacji ograniczono tę problematykę do wspomnienia jedynie o kilku istotnych teoriach filozoficznych, które w ewidentny sposób wpływały na kształtowanie się miast.

Wpływ filozofii na kształtowanie przestrzeni miast obserwowany był już za czasów Platona i Arystotelesa, dla których miasto idealne było odzwierciedleniem myśli filozoficznej. Demokracja ateńska miała swoje bezpośrednie przełożenie na przestrzeń miasta, które było nieskoordynowane wewnętrznie, a zakres ateńskich swobód obywatelskich nie mógł być umniejszony regulacjami przestrzennymi.

Średniowieczna filozofia chrześcijańska znajdowała w przestrzeni miasta swoje odzwierciedlenie zarówno w planie miasta, jak i w jego krajobrazie. Rozplanowanie wielu miast w Europie Wschodniej w okresie średniowiecza na bazie krzyża, lokalizacja przyrynkowa świątyń – to przesłanki mówiące o silnym wpływie idei filozofii chrześcijańskiej na kształt przestrzenny struktur miejskich.

Filozofia racjonalizmu w epoce oświecenia przyniosła wiele nowych idei dotyczących wspólnotowości zamieszkiwania. Koncentrowały się one przede wszystkim na próbach tworzenia nowych układów miejskich uwzględniających zapotrzebowanie społeczne na mieszkania w powiązaniu z miejscami pracy (Fourier, Owen).

Filozofia materializmu dialektycznego zaowocowała rozwiązaniami urbanistycznymi i społecznymi, które rozpowszechniły się na całą Europę i Rosję.

Filozofia strukturalizmu jest niezwykle bliska rozważaniom urbanistycznym o przestrzeni i jej strukturze. Dla tej filozofii struktury urbanistyczne są znakomitą egzemplifikacją jej tez.

Idee postmodernizmu i dekonstruktywizmu, jakie rozprzestrzeniły się w ostatnich dekadach XX wieku, zaistniały najpierw na płaszczyźnie filozofii, a dopiero później adaptowane zostały w teorii i praktyce architektonicznej i urbanistycznej.

Znani współcześni teoretycy architektury i urbanistyki Christian Norberg Schulz i Kevin Lynch reprezentują fenomenologiczne podejście do miasta jako całości i kształtowanie przestrzeni zurbanizowanej w odniesieniu do człowieka, jego skali, jego percepcji, odczuwania piękna i społecznych więzi. W tym nurcie mieści się również krajobrazowe ujęcie analizy i zasad kształtowania urbanistyki.

Współcześnie również istnieją silne związki najnowszych badań filozoficznych z dziedzinami aplikacyjnymi, jakimi są architektura i urbanistyka.

Ideologia w urbanistyce

Jak pokazują przykłady z historii urbanistyki, miasta planowane jako kompleksowe zespoły miejskie to miasta, których przedmiotem planowania jest nie tylko struktura fizyczna przestrzeni, lecz także określony profil społeczny. Fundatorami miast była najczęściej władza – w różnej formie jej sprawowania – i to władcy w większości przypadków decydowali o ostatecznej formie i głównej funkcji budowanych miast. Istotną zmianą we współczesnym planowaniu miast jest zmniejszenie roli władzy w budowie miast na rzecz komercyjnych instytucji i organizacji. Nowo planowanym miastom na przestrzeni wieków nadawano różne przewodnie funkcje: obronne, handlowe, portowe, obsługi sektora produkcyjnego itp. Społeczeństwo zamieszkujące nowe układy miejskie zawsze musiało podporządkować się tym funkcjom. Struktura przestrzenna miasta, przynajmniej w inicjalnej fazie jego istnienia, stanowiła odzwierciedlenie jego struktury funkcjonalnej.

Dla historii urbanistyki szczególnym okresem stał się ubiegły wiek. Wiek XX był wiekiem dyktatur i rozwoju takiego rodzaju urbanistyki, która usiłowała **kształtować** społeczeństwo metodami inżynierii społecznej w wielu państwach na całym świecie. Wszystko wskazuje na to, że metody te nadal są stosowane w niektórych krajach komunistycznych i totalitarnych. Może stać się tak, że wiek XXI, wskutek ogólnej demokratyzacji życia i wzrostu świadomości społecznej, będzie wiekiem urbanistyki **kształtowanej przez społeczeństwo obywatelskie**⁶. Dla przestrzeni zurbanizowanej oznacza to dużą dywersyfikację i fragmentację.

Niektórzy badacze twierdzą, że jeśli nie znajdzie się właściwej filozofii i skutecznych sposobów na demokratyczne rozstrzyganie problemów planistycznych, będą one dalej nabrzmiewać, stając się polem walki spolaryzowanych i zantagonizowanych grup społecznych. Może też dojść do tego, że miasta staną się ponownie obszarem gry o społeczeństwo, narzędziem społecznej inżynierii, prowadzonej przez kolejne wcielenia autokratycznych rządów.